

још живи” и да је песник могућ у свету: „Ништа ти није могао живот. / Чак ни када је у савез / С њим ступила смрт.” Песма „Раслојени град” доноси стих: „Сами смо и подељени”, тако да свест о целовитости може бити уобличена једино окупљањем, што истовремено представља реакцију на актуелну пандемијску ситуацију. То долази до изражаја највише у циклусу и истоименој песми „Лазарет”: „Свет је постао лазарет. / Дишемо ваздух с отпором, / С пола срца и са четврт плућа [...] Усамљени људи од невоље / Праве ретку врлину. / Тако социјална дистанца постаје / Начин да опет буду део друштва.”

Песма „Други лазарет” дубље задира у проблем и проговара о лазарету собе и самог човека: „Он је упорно остајао у кући, / Изолујући свет од себе, / Знао је где вребају опасности, / И видео их је свуда осим у себи”. Божовић рачуна са семантичким хоризонтом христических лајтмотива собе и пловидбе, посебно наглашених у циклусу „Острво”. Христически стих из „Бродског дневника”: „Море је око нас, соба је у нама” одзвања „Другим лазаретом”, јер експлицира човекову духовну изолацију, затамљеност и затомљеност. Када се каже да су „остаји приче”, „те мале ствари једини живот”, онда се мисли и на то да свака индивидуа треба да постане археолог, обнови и понови своју причу, а тако ће знати и „како живети живот” и „да старе истине / Говоре детињу слику света” („Дани пред нама”). Можда је то предуслов за повратак поретку цивилизованости и нови почетак.

Др Јелена МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs

СУТРА ТРЕБА ЧИТАТИ

Ранко Поповић, *Очишћавање душе: крајња приватна повисјесна чишћања*, Бања Лука: Центар за српске студије; Београд: Српска књижевна задруга, 2021

Помислим ли на књиге о читању, два наслова која ми по природи блиских асоцијација долазе на ум јесу *Историја чишћања* Алберта Мангела и *Часови чишћања* Александра Гениса. Управо у *Часовима чишћања*, тој *Камасуџри за заљубљеника у књију*, Генис каже следеће: „Читање је као љубав, посао за двоје који избегава сведоке. С временом, библиотека постаје дневник и харем који је глупо остављати у наследство.” У односу на тај цитат може се скицирати суштина књиге *Очишћавање душе* професора Ранка Поповића.

Издата 2021. године, у сарадњи Центра за српске студије из Бање Луке и Српске књижевне задруге, као десета из серије Посебна издања библиотеке Српски преглед, ова књига има привилегију доступности на оба тржишта. Повелика обимом, кроз двадесет и четири поглавља, својим садржајем дотиче се око девет стотина имена, која је уредно, с прецизношћу и посвећеношћу, издвојила рука ауторове кћерке, те их сабрала у додатак под насловом „Именик писаца и других умјетника, преводилаца и усмених казивача, и оних који нису ништа од тога, али су се нашли међу корицама ове књиге”. Јасно је, дакле, да је реч о делу изузетно богатог садржаја, толико богатог да сеже до границе непрепричљивости. Поднасловна одредница *крајња йривајина йовијестй читанья* дефакто је најбољи и најпрецизнији избор за ближе одређење дела. Улазећи у своју шездесету годину, професор Поповић проналази потребу да пише о своме читалачком искуству, да „своди неке животне рачуне” и да одговори свом заумном гласу на питање шта је радио током читавог живота (наравно, одговор ће бити да је читао). Притом, није занемарљива ни чињеница да је писање књиге започео маја 2020. године, што се поклапа са периодом карантина услед пандемије коронавируса.

Можда најупечатљивије и најзначајније од свих поглавља јесте прво поглавље, које функционише као уводно, као нека врста пролога. У тексту под насловом „Зашто баш читање и откуд повијест као приповијест” Ранко Поповић исписује неке од најбољих пасажа о читању. Писац читање схвата као дубоко интиман чин, што иде у прилог Генисовом поређењу читања са љубављу. Ранко Поповић зато радије чита у просторима концентрисане самоће и то лежећи (*Accumbe, lege!*). Примера ради, с носталгијом се присећа младости и читања у кућном окружењу: „Зими, у негријаним собама наших подстанарских смјештаја, борио сам се непрестано с мајком, за још мало свијетла пред спавање (а редовно је било слабо и шкиљаво), с једном руком под јорганом, док је у другој скочањеној од студени, подрхтавала књига.” Читање је за њега скоро па урођена потреба, коју човек или има или нема. На сличан начин, понудиће и поделу људи, која је по његовом мишљењу једна од најзначајнијих, а то је подела на читаоце и на оне који то нису. Читање је знак богатства и племенитости духа. Повезаност читалаца има ту способност да надјача и крвне везе: „Може ми неко бити и крвно близак па опет далек, ако није од читалачке сорте. И обрнуто, може бити да се ни у путу нисмо срели, али ако дијелимо читалачку страст, ето мени рода рођеног.”

Остала поглавља могуће је груписати у две целине. У првом делу књиге, који се закључује осмим поглављем, Поповић настоји да идеју писања мале сопствене историје читања постави у хронолошке оквире, да ретроспективно приповеда о свом читалачком искуству од детињства до рата, уз по коју дигресију и честу повећу фусноту. Тако прво приповеда о најранијем детињству као периоду у коме је књижевност присутна

у усменом облику (јер је сваки читалац на почетку слушаца), о рецитовању народне епске поезије и читању баба Роси. Затим услеђује писање о школској лектури, о пубертетлијским еротским штивима, новинама, часописима и стриповима, о гимназијским данима у Сарајеву и војсци, о студентским данима, о институтским читањима, а потом и о рату. По првобитном плану, делу би ту био крај, но ваљало је задовољити жељу првих читалаца. Други део књиге отпочиње деветим, како писац каже, *изнуђеним њојлављем*. Након што је одлучио да настави писање, Ранко Поповић одступа од хронологије и све се више препушта принципу асоцијативности, те поглавља третирају одређене теме, баве се одређеним личностима или су пак усмерена на одређене жанрове. Тако ће писати о Херцег Новом и Бранку Лазаревићу, о преписци Аријадне Ефрон, кћерке Марине Цветајеве, и Бориса Пастернака, о речницима и лексикографској парадигми у књижевности, о пророцима и видовњацима, о аутобиографским и етнографским списима, о споју књижевности и кулинарских, траварских и лекарских списа, о читању у клозету и клозетској књижевности, о графитима, натписима на надгробним споменицима итд.

Писање о сопственом читалачком искуству и сопственој менталној библиотеци подразумева писање о самом себи и своме животу. Књиге и књижевност преплићу се са личним доживљајима и творе својеврсни читалачки животопис Ранка Поповића. Штива су онајчешће усклађена са узрастом и животном фазом. На пример, у пубертету су најпривлачнија еротска штива, а у рату се пак чита Црњансков *Роман о Лондону*. Пишући, Поповић показује јасну свест о отворености форме коју је одабрао и о бројним могућностима које она нуди, те их максимално искоришћава и у њој обједињује елементе научног дискурса о књижевности, аутобиографског, мемоарског, есејистичког и анегдотског. Упркос изузетно шароликом садржају и обиљу најразличитијих података, информације које ова књига пружа читаоцу ни у једном тренутку не делују оптерећујуће, што је суштински резултат веома вештог стила писања и паметног организовања текста. Поповићев стил је питак и занимљив, а пре свега, искрен. Писац с читаоцем дели своја романтична сећања, приповеда о потресним догађајима попут смрти мајке, о родитељству, о догодовштинама с унуцима, а слободно бележи и по коју политичку опаску, свој омиљени рецепт за пасуљ и еротске („мрсне“) приче. Посебну вредност овом делу додају бројне анегдоте. Навела бих за пример анегдоту о *Ус(и)ра(в)ној земљи*. У фусноти у поглављу „Студије, професори, пријатељи, књиге и штошта поводом њих“ Поповић прича о свом пријатељу Тајрону, кога је на факултету, како каже, „узела манија комичног деформисања ријечи“, па је једном приликом, прекуцавајући рад Ранка Поповића, сто пута откуцао наслов Попине збирке без слова *и* и *в*. На то се Поповић наљутио и приморао пријатеља да то исправи, али домишљати Тајрон ипак је извео шалу до краја јер је управо на насловној страни рада остао наслов

Усрана земља. На одбрани је Поповић био постиђен, иако је пред предају дописао недостајућа слова руком, а Тајрон се задовољно смејао из публике.

Тајрон је само једна од бројних живописних личности о којима Ранко Поповић пише приликом читавања своје душе. Врло често личности из његовог живота делују као какви књижевни јунаци, уткани у ткиво текста путем малих портрета и занимљивих догађаја. У том светлу посебно се истиче приповедање о баба Роси, упечатљивој херцеговачкој жени из другог поглавља. Кроз више или мање речи, у овој књизи је, како сам истакла, Ранко Поповић споменуо око девет стотина имена. Тако се на том списку поред Андрића, Орфелина и Неруде, налазе и имена попут Оливере Катарине, Здравка Чолића, Аркана и Александра Вулина. Све то говори у прилог ширини Поповићевог читалачког и животног искуства исписаног у овом делу.

Наравно, неким личностима посвећена су читава поглавља. Примера ради, личност коју радо и често писац помиње јесте Ђорђо Сладоје. Реч је о човеку ког Поповић препознаје као блиског по читалачкој сорти. Посвећује му читаво шеснаесто поглавље под називом „Шта душа памти и обноћ снује – о првом српском роману у стиховима”, у коме пише о њиховом читалачком сабратништву и узајамној повезаности херцеговачким завичајем, али истовремено и даје приказ његове књиге *Могре жилице*, која је тренутно један од честих наслова које књижевни критичари наводе приликом препоруке за Награду „Меша Селимовић”. Да је Ђорђо Сладоје песник о ком Поповић пише с највише похвала, песник његовој души најблискији, потврђује и изјава да је у њему нашао „свог Пјесника и личног заступника пред Поезијом”.

Унутар ове књиге Ранко Поповић писао је о мноштву различитих текстова и дотакао се огромног броја наслова. Писао је о класицима, о оним великим књигама које су му се *десиле*, о оним летњим и успутним, о оним које су га *давиле* и које га нису *хвајале*, али једној књизи је посветио посебно место, даровавши јој финалну позицију у свом делу. Последње поглавље, написано трчећим пером (*currente calamo*), посветио је *Библији* као књизи над књигама. Теолошки списи постали су блиски Ранку Поповићу тек у постдипломском периоду, те о њима пише с посебном дозом опреза, скоро па богобојажљиво. Суштина његовог односа према *Библији* јесте да је то књига коју никада неће дочитати и које се никада неће начитати. Ипак је реч о штиву коме се увек враћа.

Не сме се привести крају писање о *Очишћавању душе*, а да се не спомене коме је и зашто ова књига у ствари посвећена. Професор Поповић се ипак не би могао сложити са Александром Генисом у погледу тога да би било глупо оставити у наследство своју библиотеку. Напротив, он ће ову књигу о својој менталној књижници и читалачком искуству посветити управо својим унуцима, Ристу и Алекси, са жељом да им она

послужи као писани траг о деди. Међутим, у том поступку крије се можда нешто још драгоценије, а то је једна врста читалачког завештања. На једном месту Поповић ће рећи следеће: „Истински читаоци морају своје читање подјелити с неким, као што и сви прави људи дијеле с ближњима оно најбоље у себи.” *Очишћавање душе* је суштински манифестација тога става. Ранко Поповић велики је читалац и увек дивно распричан о књижевности. Због тога допуштам себи да се присетим једне септембарске ноћи пре пандемије и поделим лично сећање: професор Поповић седи на дринској ћуприји, прича о књижевности с пријатељима и студенткињама, рецитује Црњанског. Таква распричаност је ваљда одлика сваког великог читаоца... Напослетку, покушамо ли ово дело свести под једну поруку, било би то Августиново *Tolle, lege*, Поповићева варијација *Accumbe, lege!* илисти простије „Сутра треба читати.”

Јована ТОДОРОВИЋ

КИШОВЕ ОПАСНЕ ВЕЗЕ

Данило Киш, *Из њрејиске*, Архипелаг, Београд 2021

*Нема човека који више воли да њрима њисма,
а да је мање оран да ја најише, нећо шћо сам њо ја.*

(Данило Киш)

Рећи за неку узбудљиву преписку да се може читати као епистоларни роман постало је већ својеврстан клише. Међутим, избор из кореспонденције Данила Киша (Архипелаг 2021) представља више него занимљиво штиво и по садржају и по концепцији, да му ни таква окамењена фраза не би много наудила. Након скромног избора Кишових писама, објављеног прије неколико година (КОВ 2005) на свега стотинак страна, најновије издање у колекцији изабраних дјела његовог ексклузивног издавача доноси обимну збирку пишчеве преписке на читавих шест стотина страница. Ријеч је о драгоценом приређивачком и издавачком подухвату, који несумњиво представља један од књижевних догађаја прошлогдишње продукције.

Поред класичне кореспонденције са пријатељима, писцима, уредницима, издавачима, преводиоцима, књига *Из њрејиске* садржи и неколико отворених, јавних писама, затим документарну грађу Кишове припреме за фамозно суђење поводом *Часа анађомије*, биљешке и нацрте неисписаних дјела, „Досије Нобел” о несуђеном књижевном признању и још неколико интересантних писаних трагова из пишчеве архиве.